

FRANCESC CAMBÓ: PARADOXES I CONTRADICCIONS

Una història en revisió

LLUÍS M. DE PUIG

TOT COMENÇA A GIRONA

Francesc Cambó és un dels més destacats gironins històrics que podríem trobar perquè es converteix en una primera figura de la història de la Catalunya d'aquest segle i perquè, originari d'aquestes comarques, esdevé durant més de 40 anys una de les grans personalitats de la política espanyola. Va néixer a Verges, va passar una gran part de la seva infantesa entre Besalú, l'Escala, Figueres i Girona, on estudià abans de passar a Barcelona. És un home, doncs, que rep la seva primera formació a les nostres comarques, aquella formació que marca l'home com a caràcter, que li dona les primeres inquietuds morals, ciutadanes i polítiques. Si hem de fer cas del seu propi testimoni, efectivament, el que va viure, el que va veure i el que va aprendre durant aquests anys fins que se'n va anar a viure a Barcelona el van marcar profundament per a tota la vida. Les lectures, les converses, la influència familiar, l'atmosfera política, allò que va començar a sentir sobre la política quan era jove, a Besalú, Figueres i Girona, la seva concentració en els estudis, tot plegat fa que en aquells anys es forgi el seu caràcter de convicció, que el portarà a ser un jove de resolució, decidit a tirar endavant, partidari d'anar pel dret quan creu que el projecte que defensa és just, quan creu que té raó, quan creu que el que està defensant és bo per al seu país i per a la seva causa.

No es tracta aquí de fer un assaig biogràfic de Francesc Cambó, que ja ha estat fet. Hi ha prou textos biogràfics sobre Cambó. Hi ha la quasi monumental obra de Jesús Pavón, que és una biografia considerable.¹ Hi ha també els estudis que li va dedicar Enric Jardí, les ressenyes que podreu trobar a les

¹ PAVÓN, Jesús. *Cambó*. Barcelona: Alpha (3 vol.), 1952-1969.

enciclopèdies, les notes de Francesc Artal, de Jesús M. Rodés, per exemple. Hi ha el llibre de Pla, inevitablement obligatori de citar; una primera biografia important perquè és de primera mà, però menys interessant perquè no és tant un assaig personal o polític del personatge com una hagiografia, un llibre de propaganda. Fou un llibre fet per encàrrec i pretén justificar Cambó, les seves idees i la seva acció política. És un llibre fonamentalment polític i no tant un llibre d'història, però que cal llegir, que cal tenir present. L'interès del llibre de Pla està en el fet que els trets de la vida de Cambó van ser explicats a Pla per ell mateix, i en un cert sentit són com una mena de segones memòries on trobem detalls deixats de banda més tard pel mateix Cambó. És interessant constatar que hi ha passatges que són literalment exactes en el llibre de Pla i en les memòries de Cambó. Mai no sabem si aquest ho recollí del llibre de Pla o bé si Pla disposà d'alguns esborrany de les memòries.²

Darrerament hi ha els estudis de Borja de Riquer, que són fonamentals i suposen la darrera aproximació a l'anàlisi històrica del personatge i de la seva obra política. Riquer és el màxim especialista de Cambó de l'actualitat i a ell devem les dades més interessants de la darrera etapa de plenitud de Cambó. I està a punt d'oferir-nos noves informacions sobre la CHADE i l'acció empresarial de Cambó a l'Argentina.³

Després hi ha tots els treballs sobre la Lliga i el catalanisme polític que donen visions del personatge. Isidre Molas, Joan B. Culla, Carme Gironès, Jordi Casassas, Albert Manent, Javier Tusell, Carlos Seco, Josep Termes, Albert Balcells, Uclay da Cal, Josep Benet, entre altres, han aportat gran quantitat d'informacions i de valoracions sobre Cambó que permeten tenir ben dibuixada la trajectòria històrica del polític de Besalú.⁴

Diguem, doncs, que la biografia ja està més o menys establerta i que els grans elements de la seva vida són coneguts. Per donar unes dades míni-

² PLA, Josep. *Francesc Cambó*, volum XXV.O.C. Barcelona: Destino, 1973.

³ RIQUER, Borja de. *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*. Barcelona: Ed. 62, 1977. "El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració", a *Recerques*, núm. 11. Barcelona, 1981. "Francesc Cambó: un regeneracionista desbordat per la política de masas", a *Ayer*, núm 28, 1977; i *L'últim Cambó 1936-1947*. Barcelona: Eumo, 1996.

⁴ Citem aquests autors essent conscients del llarguíssim nombre d'obres que parlen de Cambó i que seria completament fora de lloc citar en aquest breu assaig en què hem utilitzat com a fonts bàsiques els textos propis de Cambó. *Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Alpha, 1981, i *Meditacions. Dietari (1936-1940)*. Barcelona: Alpha, 1982.

mes, potser és necessari començar recordant que Cambó neix al si d'una família menestral de Besalú, pagesos que eren comerciants que tenien el monopoli de la sal a la contrada. És un home que no viu mai una situació de gran luxe durant la seva infantesa però viu bé, encara que ell mateix es considerà durant molts anys com un home pobre i de condició modesta. En tot cas, aquesta és la imatge que hom se'n pot fer quan repassa de quina manera va estudiar a Girona, o a Barcelona. Per ajudar-se en els estudis anava a treballar com podia en les ciutats en què estudiava.

A Girona, conduït pel seu pare envers la carrera de farmacèutic, treballà a la farmàcia Pérez Xifra, a la plaça del Vi, on féu de dependent i preparà unguents, xarops i potingues. A Barcelona, renyit amb la família i sense setmanada, es guanyava la vida donant classes. Sembla clar que durant molts anys dugué una vida realment austera.⁵

Estudiant seriós, aplicat, intel·ligent, a Figueres i a Girona hi farà el batxillerat i passarà per ser allò que se'n diu un bon estudiant. Després se'n anirà a Barcelona, on estudiarà inicialment filosofia i lletres i dret, que enllestirà d'una manera ràpida. És evident que els estudis que va fer li donaren una certa cultura, però ell mateix ens ha explicat que a partir d'un cert moment estava tan abocat a la política, tan entusiasmat, tan obcecat que pràcticament només estudiava cap al final de curs. Es plany més endavant, per exemple, que en matèria de dret hagués estudiat massa de pressa i no hagués acabat tenint una formació jurídica més profunda que l'hauria ajudat en molts moments de la seva acció política; ell mateix se'n fa l'autocrítica.⁶

IDEALISTA I RESOLT

Descobreix la política molt aviat, com hem vist, i als 18 anys s'hi lliura plenament. Entra al Centre Escolar Catalanista i el 1896, quan tenia 20 anys, ja el presideix. És un jovenet però de seguida marca una actitud, de seguida apareix com a líder. Després d'aquest òrgan del moviment catalanista, se'n va al Centre Nacional Català, on ingressa el 1899, llançant ja a la política en contacte amb els grans homes del seu moment, com ara Prat de la Riba i

⁵ *Memòries*, p. 26 i 59.

⁶ *Memòries*, p. 40.

Verdaguer i Callís, i amb una colla de gent que seran, el 1901, els fundadors, com ell, de la Lliga Regionalista.

Aquest Cambó dels primers vint-i-cinc anys ens apareix com un home tocat per una força interna que ell arribarà a atribuir a una certa predestinació. Com tots sabem, no és l'únic polític català que pensa que ha estat escollit per la Divina Providència per fer un gran servei al país. Cambó arriba a dir en les seves memòries: "Tenia jo també una immensa audàcia que estava feta d'aquests ingredients: una absoluta fe en mi mateix i una seguretat absoluta que Catalunya triomfaria i jo amb ella". Més endavant diu: "Jo m'havia creat la suggestió d'un destí transcendental i el seu acompliment ho justifica tot; l'amor, la família, passen a ser coses secundàries. És en aquest temps que jo prenc la decisió de no casar-me".⁷

És a dir, el jove Cambó, penetrat per un romanticisme i un idealisme realment sorprenents, es llança obsessivament a la lluita política. És clar que potser un personatge com ell, d'un dinamisme gairebé febril, d'una inquietud, d'un nerviosisme accelerat, no s'hi podia posar per poc, com diu ell, ens diuen els seus biògrafs i els que el van conèixer. És un home neguitós, emprenedor, d'una capacitat de treball inesgotable; és ben bé aquell tipus prim, actiu, dinàmic que tot ho arrabassa, que no para les 24 hores del dia, que sembla fet per treballar i treballar, amb unes ambicions immenses i una mena de força interior que l'impel·leix a continuar i a fer tota la feina, la que li toca a ell i la que han de fer els altres. Amb aquestes condicions i determinació, no podia entrar en la política com un altre qualsevol.

Cambó serà, doncs, un dirigent d'aquells que es posen davant de la manifestació, davant la feina, sense fatiga, sense moments baixos, sempre amb una actitud resolta i imparable. Un home d'aquest tipus, de caràcter, de persona que diu el que pensa, que no s'atura davant dels que no li agraden, un home enormement combatiu, fins i tot provocador, acabarà tenint una fama de polític dur, agre i agressiu. Ell no acceptarà aquesta imatge bé que reconeix que més d'una vegada les paraules, el gest, l'abraonament, aquell embalar-se que tenia el portaven a una certa exageració que podia donar aquesta imatge de duresa, de radicalitat i agressivitat, no volent ser-ho en el fons.

⁷ *Memòries*, p. 39 i 40.

EL CATALANISME DE LA LLIGA

Aquest caràcter s'havia forjat amb la repercussió dels anys de plenitud de la Renaixença; era fill del resultat de la Renaixença, de la catalanitat retrobada, també influït per una Garrotxa on el carlisme era dominant; però al mateix temps durant la seva joventut havia pogut calibrar perfectament les destrosses d'un segle que no va ser gens benèvol per a aquella zona. Les carlinades van fer molt de mal, i el record de les actuacions d'uns i altres en aquella contrada segur que havia d'influir-lo sobre la base d'un sentiment de catalanitat, de defensa de la terra que podia ser comú en federals i en carlins. A més, el moviment literari i cultural havia començat a penetrar en els sectors populars anant més enllà dels Jocs Florals i connectant amb un catalanisme implícit, latent en la societat del seu temps.

Cambó ben aviat va ser afectat per aquesta atmosfera de catalanisme, d'una catalanitat que es començava a mostrar reivindicadora justament quan ell va néixer, el 1876, el moment en què s'inicia el sistema canovista, la restauració monàrquica. És un home que pertany, doncs, a la generació que trencarà amb el final de la Renaixença. Naturalment que hi trencarà, perquè donarà pas a una altra generació cultural i política. De fet, el temps en què viu Cambó la seva primera joventut són els anys del Modernisme, són els anys d'un esclat modern provinent d'Europa que posà fi a la preeminència dels Jocs Florals, i això, no ho oblidem, permeté que els modernistes creguessin que realment feien una certa revolució, un canvi radical respecte a l'art, el paper de l'artista, les classes socials, el paper social de l'art, de la literatura, i, de retop, a la política.

És un home que creix en l'efervescència modernista, que és una afirmació cultural de país evident, però després serà un home connectat a la superació del Modernisme, és a dir, connectat a l'aparició del Noucentisme, que és, d'una banda, la politització del Modernisme, i de l'altra, una tendència cultural encara més europea, de penetració de corrents estètics europeus del nord i un nou concepte de l'art, de la literatura i del paper social de la literatura en relació no sols amb els plantejaments de la Renaixença sinó també fins i tot del Modernisme.

En aquest moviment noucentista, que, com tothom sap, està directament vinculat a la Lliga, Cambó hi és pel mig, com Prat de la Riba, i el seu definidor més clar és un intel·lectual vinculat a la Lliga Regionalista, Eugeni d'Ors.

Si parlem del Cambó dels primers anys, haurem de dir que en part té un component revolucionari, un component transformador. Aquest polític vocacional que ve de la Garrotxa i de l'Empordà subsumirà el seu pensament polític en una mena de simbiosi del caràcter d'aquestes dues terres. Per una banda, serà un conservador, un liberal conservador, i per l'altra, serà un radical catalanista, romàntic i idealista, actituds que podríem vincular, buscant-ne les arrels, a la tendència carlina pagesa de la Garrotxa i a l'esventat romanticisme federal empordanès. Alguna cosa hi deu haver d'això; ell mateix ho assenyala així en les seves memòries: "Porto sang de l'Empordà i sang de la Garrotxa [...]. Aquesta duplicitat d'influències potser és la causa que jo senti com un romàntic i pensi com un conservador".⁸ El que farà el Cambó jove és una simbiosi entre aquests dos pensaments per fer-ne una síntesi de fet prou transformadora i moderna pels anys que corrien. Serà un avançat en el seu temps.

El període comprès entre la meitat dels anys noranta del segle passat i pràcticament la primera dictadura són els anys del gran Cambó, els anys de plenitud, els de la creació de la Lliga, que ell liderarà juntament amb Prat de la Riba i que, finalment, ell aconseguirà convertir en un partit hegemònic. Durant anys i panys la Lliga dominarà el panorama polític català, i aquesta és obra fonamental de Prat de la Riba però també de Cambó, i a partir del moment en què faltará Prat, pràcticament únicament de Cambó. Es converteix en el gran agitador del catalanisme polític i serà protagonista principalíssim de molts dels grans esdeveniments d'aquests vint anys. La campanya de la Solidaritat Catalana serà, en part, obra seva; esdevé una figura en el Congrés dels Diputats després d'excel·lir com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona; participa en el procés que durà a la Mancomunitat; és a l'Assemblea de Parlamentaris; esdevé ministre dos cops; sofreix un atemptat; escriu llibres; fa viatges i contactes polítics; fa negocis, i, en fi, és el dirigent de la dreta catalanista, d'un gran prestigi i popularitat, que suscita passions i odís. És la màxima figura política del país, sens dubte, durant molts anys.

És veritat que s'ha dit, i tal vegada amb raó, que aquest període fins a l'any 1918 és el gran període de Cambó en el sentit que és un home que defineix coses, que crea doctrina, que construeix país, mentre que, com a definidor de polítiques i com a creador, deixa de ser-ho a partir d'aquesta data.

⁸ *Memòries*, p. 5.

Aquesta afirmació de Jordi Casassas⁹ és certa si analitzem el que passa posteriorment al 1918. Sense menystenir encara el paper polític de primer ordre que jugà en l'àmbit espanyol més tard, tal vegada sí que és veritat que el millor Cambó és el que nosaltres veiem des del 1896 fins al 1918. És l'home que serà capaç de crear una força política al mateix temps que un discurs polític, un projecte polític. Serà capaç de fer córrer un missatge de futur, d'influir enormement en la política catalana, i serà capaç de fer canviar la política catalana. És evident que Cambó ajuda a canviar la història del nostre país. Perquè, diguem-ho clar, a començaments de segle és cert que hi ha hagut la Renaixença i les primeres reivindicacions catalanistes. Hi ha hagut Josep Narcís Roca i Farreras, i Mañé i Flaqué; hi ha hagut Almirall, i Prat de la Riba, Verdaguer i Callís, Muntanyola, etc. Però fins a l'etapa de Prat i Cambó el catalanisme no té una formulació política clara i no es planteja ni com a alternativa de poder, ni des d'un partit polític organitzat, ni des d'un discurs polític que puguem anomenar nacionalista, autonomista o regionalista. Si es vol, nacionalista, en el sentit que es reclamen al govern d'Espanya unes estructures de poder propi per a Catalunya al mateix temps que es conceptua o es fa l'esforç de conceptualitzar aquests sentiments, aquests moviments de catalanitat i de catalanisme cap a un cert projecte de país, creant l'instrument polític per guanyar el poder democràtic: un partit.

EL PROJECTE DE CAMBÓ

Cambó no és només un home que es prepari, i bé, per a la batalla política i per defensar políticament les seves idees, sinó que és un home que té l'obsessió de transformar el país i de convertir-lo en un projecte. Potser, tal com va dir ell mateix alguna vegada, va creure tant en el seu projecte que a vegades es pensava que les seves il·lusions o les seves propostes simplement ja eren realitat o que es podrien dur a terme només perquè així ho volia. D'això en parla amb molta claredat en les seves memòries. Assenyala com un dels seus pecats polítics el de l'excés d'imaginació que el feia creure les coses no com eren sinó com les volia. I diu: "Volia amb tanta intensitat que una cosa fos com jo la veia o la volia que començava a convèncer-me a mi mateix que això

⁹ Conferència a Besalú en homenatge a Francesc Cambó.

era així i acabava convencent els que tenia a prop i després venien els desenganys”. O quan deia: “Hi havia vegades que un engrescament romàntic i una imaginació exacerbada han fet que prenguéss per realitats els meus somnis i els meus desitjos, llavors el contacte amb la realitat ha fet fracassar la meua actuació”.¹⁰

És a dir, Francesc Cambó algunes vegades va confondre les possibilitats reals del seu projecte amb les seves il·lusions, amb els seus somnis. Això explica alguns dels seus fracassos; això explica que alguns dels elements de més gran audàcia del seu pensament polític es revelessin impossibles, i probablement ho eren encara que ell no ho veia així. Quan ens referim a la gran aportació de Cambó al país, a Catalunya, com una aportació no només política sinó de país i de societat, ens referim a alguna de les seves accions, per bé que molt ambiciosos, prou realistes i que en gran part va dur a terme. Per exemple, el seu mecenatge cultural i artístic. Les obres d’art que va comprar i que va acabar donant a Catalunya amb la idea que Catalunya culturalment havia de ser un país de gran cultura.

Cambó pensava que perquè Catalunya brillés com havia de brillar era necessari que presentés una targeta de visita cultural de gran empena, i això, en la seva experiència personal, europea, volia dir que, perquè se la prenguessin seriosament, Catalunya havia de tenir també una cultura clàssica, una cultura de qualitat. Volia que als museus de Catalunya hi haguessin obres d’art de primera i per això va comprar Botticellis i tota classe d’obres d’art, inicialment com un afer privat però que va acabar donant a Catalunya. Es va obsessionar amb els estudis clàssics, amb la traducció dels clàssics. Recordem que és ell qui va tirar endavant la Fundació Bíblica Catalana, la publicació de *l’Etnologia de la Península Ibèrica*; qui obrí la Fundació Cambó a la Sorbona sobre la cultura catalana; qui pagà les pintures murals de Josep M. Sert a la catedral de Vic; qui inicià les col·leccions per al Museu d’Art del Renaixement, que volia deixar a la ciutat de Barcelona, i el més impressionant, qui creà la Fundació Bernat Metge i pagà tota la immensa obra d’aquesta fundació, la traducció dels clàssics llatins i grecs al català.¹¹

És el mecenes dels grans literats com Carles Riba, Ferran Soldevila,

¹⁰ *Memòries*, p. 6.

¹¹ *Memòries*, p. 413-425.

Josep M. de Sagarra. És ell qui encarrega a Sagarra la traducció de Shakespeare. És ell qui encarrega a Pompeu Fabra l'edició del *Diccionari general de la llengua catalana*. Aquesta obra de Cambó que es correspon amb una idea simple de país de qualitat, de país que, a més de presentar la seva capacitat industrial, la seva prosperitat mercantil, el seu desenvolupament urbà i la seva empena arquitectònica i tècnica, per ser un gran país, ha de recuperar la seva llengua per a la gran cultura, ha de ser un país que demostrï que té artistes, obres d'art i una colla d'elements d'altíssima categoria cultural.

Heus aquí que Cambó té un projecte polític d'ambició i d'alternativa de poder però que té també un projecte de país, de societat. És un projecte alhora modern i alhora dretà, perquè no és pas un home que entengui la societat catalana com un tot cohesionat. És un burgès, un conservador i, al final, un conservadoràs que veurà al llarg de la seva vida avantatges en el corporativisme. És un home que pensarà sobretot en termes d'elit cultural, literària, política. És un demòcrata, sens cap mena de dubte, però un demòcrata al vell estil, a l'estil conservador de la seva època, de començaments de segle. És un home que vol aquesta modernització del país, però és una modernització que es queda aturada socialment. Modernització des d'una perspectiva de classe, burgesa, elitista, no pas aprofundiment de la democràcia, una democràcia més popular.

Va passar-se la vida demanant a l'esquerra que no tingués reaccions de classe, sobretot demanant-ho als obrers, però el seu projecte, el seu discurs i la seva acció política corresponien evidentment a la classe burgesa, dinàmica, la gran classe del capitalisme incipient, de la industrialització. Ideològicament, cal dir-ho, estigué molt allunyat del carrinclonerisme i de l'arcaisme dels burgesos catalans més aturats, aristòcrates, immobiliistes espantats davant dels quatre poetes modernistes, i no diguem davant de la iconoclàstia noucentista. Ell era un polític més modern; es va carregar aquesta dreta conservadora anacrònica i reaccionària per portar-la cap a una posició més oberta en termes d'eficàcia, d'intel·ligència, en termes d'estar a nivell europeu i d'enfrontar-se als grans desafiaments de l'esdevenidor, però, això sí, sempre des d'una perspectiva de classe.

Francesc Cambó no és un revolucionari; és un burgès de dreta que no comprèn, comprèn malament o no vol comprendre la societat catalana en el seu conjunt ni el paper que cada classe social hi pot jugar, ni accepta mai que les classes populars puguin tenir també el seu dret a reivindicar amb força més llibertat, més benestar i més igualtat. En definitiva, la seva actitud davant l'es-

guerra, els obrers i les reivindicacions obreres és l'actitud despectiva i oposada que ell alguna vegada descriu en les seves memòries.¹² Cambó té un projecte de classe; és d'un paternalisme, d'un socialisme burgès que situa l'obrer al capdavant de l'escala social i considera les seves reivindicacions com a actes de barbàrie i venjança. La seva reacció davant les vagues i el moviment obrer és obertament repressora. La seva modernitat és per tant limitada i només amb referència al reaccionarisme de la classe dominant del seu temps. Es fa un magnat amb una mentalitat que, sobretot amb el pas del temps, s'anirà convertint cada vegada en més conservadora i més impossible d'obrir-se als nous canvis que es produeixen. I justament per això, per aquest ancorament de classe que ell tant havia criticat a d'altres, acabarà trobant tota mena de justificacions per donar suport finalment a la sublevació militar de Francisco Franco contra la República.

GRAN DIRIGENT I PARLAMENTARI

Tornem als trets essencials de la biografia de Francesc Cambó recordant que acabats els estudis a Barcelona va anar a treballar a casa d'un advocat catalanista ben conegut, Narcís Verdaguer i Callís, on va fer d'advocat alhora que feia política i vivia molt modestament. Després, el 1901, participà en la fundació de la Lliga i és aquest mateix any que va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona, on de seguida va destacar per la seva capacitat política, les seves iniciatives i la seva oratòria. Naturalment, aquella activitat frenètica de què parlàvem abans el van fer un dels principals polítics catalans en plena joventut. Encara no tenia 30 anys i va tenir un paper decisiu en l'organització del moviment de Solidaritat Catalana, que va liderar i del qual s'atribueix la direcció absoluta tant pel que va tenir de bo com de dolent.¹² Era ja un home molt conegut, un home que s'havia fet tips d'anar arreu de Catalunya a fer discursos, conferències, articles, mítings electorals, mítings de creació de partit. Es va lliurar a crear el partit, a fer de la Lliga un partit implantat. Era conegut en les grans controvèrsies i polèmiques socials del moment, pel combat polític crispat amb els anarquistes i, per descomptat, amb els lerrouxistes, fins al punt que en un acte electoral que realitzava juntament amb el republicà Nicolás Salmerón va sofrir un atemptat i va ser greument ferit a Hostafrancs per elements lerrouxistes el 1907. Això ens dóna una

¹² *Memòries*, p. 109-169.

certa idea de com anaven les coses, i potser també aquest fet que personalment l'havia d'afectar, i molt, ens explica la seva tendència política en l'esdevenidor. Un home que havia superat un atemptat, difícilment era capaç de comprendre les raons i les polítiques dels que eren responsables d'aquella virulència.

És l'època en què és diputat a Madrid, on es mostra com un gran parlamentari. De fet, Francesc Cambó no va ser mai un parlamentari culte com Ortega y Gasset, o Unamuno, o Azaña. Algú li ha retret que el seu llenguatge era curt, no tenia la riquesa d'un gran literat, no tenia la saviesa d'un home de gran cultura, i ell reconeixia que podia haver estat així, però en canvi és evident que tenia una oratòria directa, eloqüent. Estem parlant d'oratòria i no de retòrica. Era un home directe, incisiu, d'una claredat d'idees que feia un gran efecte, i per això mateix, per la seva habilitat política, la intel·ligència innata i la capacitat de raonar les idees i expressar-les d'una manera tan clara i simple com eficaç, va ser considerat com un dels grans parlamentaris de la política espanyola durant gairebé més de 30 anys.

El 1914 és l'època del seu millor missatge polític. És quan a Madrid pronuncia aquell discurs en què diu que Catalunya no és un problema només de centralització administrativa sinó un problema nacionalista. És aquell discurs arran del qual Alcalá Zamora li va contestar que no es pot ser al mateix temps el Bolívar de Catalunya i el Bismark d'Espanya. Sobre aquesta història insistirem posteriorment.

La qüestió és que Cambó aconseguí posar la *qüestió catalana* en un primer pla del debat polític espanyol. A partir d'aquell moment i dels anys que seguiren, en les consciències dels polítics espanyols hi havia l'angoixa, la preocupació de saber que calia donar una resposta al que ells anomenaven el *problema catalán*.

La primera *solució* fou la Mancomunitat de Catalunya, que es constituïa el 6 d'abril del 1914 i representava una victòria de la Lliga, un èxit del seu projecte contemporitzador i progressiu davant els partits dinàstics.

Després, el 1916, ve el gran moment de la campanya *Per Catalunya i l'Espanya gran*, que volia tirar endavant un projecte evidentment impossible aleshores i, sobretot, als nostres ulls d'avui, l'iberisme. En aquell moment, era possible formular-lo com una possibilitat llunyana i prou. La campanya *Per Catalunya i l'Espanya gran* defensava la constitució d'un estat federal ibèric, és a dir, un estat que inclouria Portugal, que s'ajuntaria voluntàriament al projecte. Era una utopia que posava de manifest les dificultats, les contradiccions i l'esquizofrènia del projecte català i alhora espanyol.

De fet, a aquelles altures, el que pretenia Cambó era governar Espanya, com molt bé ha assenyalat Riquer,¹³ però venint del catalanisme no era fàcil jugar la carta oberta, molt difícil de fer passar en el consum intern. I d'altra banda, era massa poc espanyolista per convèncer els altres.

El 1917 Cambó és un dels principals dirigents de l'Assemblea de parlamentaris catalans, però la força de l'esquerra d'aquesta assemblea el portarà, després de la vaga del mes d'agost, a buscar una solució de compromís. És ben clara la seva actitud: davant la crisi, té por dels elements radicals del reformisme i del catalanisme i pacta amb el govern entrant dos catalanistes de la Lliga com a ministres, i així frena de cop el moviment assembleari que ell havia impulsat, fet que li valgué l'acusació d'ambiciós i oportunista, d'haver impedit l'avenç d'un bloc renovador per interessos partidistes. Molts entengueren que Cambó havia manipulat el moviment, a causa del seu conservadorisme. Quan veié que hi podia haver un desbordament esquerrà, entrà de ple en el joc dels partits dinàstics.¹⁴

Aquesta, però, és una constant en Cambó. Cada vegada que es troba en el dilema de triar entre dreta i esquerra, es llança a la dreta sense pensar-s'hi, encara que hagi de sacrificar aspectes tan importants, aparentment, del seu pensament com el reformisme o el catalanisme. Durant la crisi del 1917, de fet, sacrificà totes dues coses. Era més important per a ell, finalment, entrar al govern antireformista i anticatalà que arriscar-se a una radicalització que anava més enllà dels límits de la Lliga i del seu sentit de l'ordre.

GOVERN A ESPANYA

Quan Prat de la Riba mor, el 1917, Cambó es converteix en el màxim dirigent de la Lliga Regionalista, i ho serà fins al 1936. En aquell moment, Cambó té ja un prestigi dins Espanya que li permet actuar prop d'Alfons XIII per constituir un govern de concentració que resolgui la crisi política. Es forma, el 1917, un govern de concentració en el qual participa un home de la Lliga, Joan Ventosa i Calvell, govern que de moment salva la monarquia cons-

¹³ "Francesc Cambó, un regeneracionista desbordado por la política de masas", p. 111 i s.

¹⁴ *Memòries*, p. 107-109.

titucional establerta fins en aquell moment. I arriba l'etapa en què Cambó té un paper decisiu a Espanya. Primer, com a ministre de Foment en un govern presidit per Antoni Maura, dirigeix un ministeri que impulsa les obres públiques d'una manera ben coneguda: l'electrificació i el ferrocarril, entre altres. Tot i que va estar-hi poc temps, vuit mesos, va realitzar una tasca modernitzadora i d'orientació extraordinàriament important que tothom ha reconegut i que ell explicà en un llibre que publicà el 1919 i que es deia *Vuit mesos en el Ministeri de Foment*.

El drama d'aquesta història és que, si bé va poder demostrar que era capaç de governar, de gestionar brillantment, la seva col·laboració governamental no va servir per a cap de les dues idees que teòricament justificaven i motivaven l'intervencionisme: la reforma política d'Espanya i l'avenç autonomista per a Catalunya. Res no es mogué i Cambó acabà dient que el moment exigia salvar l'Estat per damunt de tot. Com diu Riquer, havia quedat atrapat en el seu propi tacticisme, el seu joc amb els partits anacrònics, conspiratius i caciquils de la situació.

Es trobà, aleshores, en una situació delicada. Tanta dedicació a Espanya sense resultats per a Catalunya li feia perdre influència aquí. Inicià, llavors, una nova ofensiva pro Estatut, que Cambó entenia que tenia el suport d'Alfons XIII, amb qui tingué una famosa reunió. Es llançà a la campanya per l'autonomia i aconseguí una gran unanimitat entre els partits catalans. Se'n presentà un projecte al govern. Fou rebutjat i s'instaurà, a Espanya, una reacció *patriòtica* contra l'autonomia catalana. Tot se n'anà en orris.¹⁵

Cambó volgué marcar distàncies amb Madrid i prioritzà l'autonomia fins al punt de presentar-la com a únic nord, amb el famós "Monarquia? República? Catalunya!". No podia, però, anar tan enllà. Ni podia trencar amb els seus amics de l'Estat ni podia decantar-se per la República. A Catalunya, els republicans, amb Francesc Macià al capdavant, no podien ser els aliats del dirigent de la burgesia catalana.

A més, el 1919 arribà la crisi de la vaga general de La Canadencia davant la qual Cambó donà tot el seu suport a la patronal, a la dreta espanyola, al govern i fins i tot a l'exèrcit per dur a terme la repressió. Una vegada més, Cambó es decantava. I el que semblava la seva gran prioritat, l'autonomia,

¹⁵ *Memòries*, p. 295-318.

quedava enterrada davant del conservadorisme, davant dels seus amics de Madrid.

Al cap de poc, tornarà a ocupar un altre ministeri, el de Finances, en un govern també de Maura en el qual tingué gran influència. Des del Banc d'Espanya promulgarà l'*Ordenación bancaria de España*, a partir de la qual es donava al Banc d'Espanya el paper de banc de bancs, que delimitava perfectament les diferències entre aquest banc central i les banques privades. Tothom reconeixerà, al cap dels anys, que el poc temps que va ser ministre de Finances, Cambó va fer una tasca de modernització literalment fantàstica. Encara hi ha coses que avui existeixen realitzades per ell des d'aquell ministeri. Recordem, per exemple, l'aranzel proteccionista que va crear i, de fet, l'ordenació aranzelària d'Espanya, que va fer pensant en la indústria catalana. Això se li retregué en el sentit que d'alguna manera havia ajudat excessivament i havia fet una política sectària en favor dels industrials catalans.¹⁶

Cambó repetí la bona gestió ministerial, però no avançà ni un mil límetre en els seus teòrics objectius polítics. Simplement, es va adaptar al sistema i no fou capaç d'impulsar la reforma política que havia predicat durant tants anys. La impressió és que no volgué ni intentar-ho. Que prioritza la participació governamental als canvis.

De tota manera, ningú no dubta avui que el pas de Cambó pel Ministeri de Finances va deixar una petja positiva i inesborrable. Després d'això, quan arribin les crisis a Espanya, hi haurà un moment en què, l'any 1921, Cambó serà cridat pel Rei, que li proposarà formar govern i per tant ser president del govern. És la gran ocasió política de Cambó.

CATALUNYA, L'ESPANYA GRAN, LA MONARQUIA I EL CONSERVADORISME

Tinguem en compte que en el projecte polític de Cambó per a Catalunya hi ha unes idees molt senzilles, pràcticament quatre idees molt simples. El projecte polític de Cambó és un projecte autonomista, vol l'autonomia per a Catalunya; és el que demana, un Estatut d'Autonomia, una fórmula d'autogovern en el marc de l'Estat Espanyol. En aquest sentit, un segon element

¹⁶ *Memòries*, p. 337-353.

del seu projecte és que no és separatista, al contrari, és antiseparatista. La fúria amb què Cambó combatrà totes les opcions del catalanisme radical són claríssimes. Per començar, contra Macià, qui atacarà duríssimament, no personalment sinó per la seva posició política autodeterminista. El pensament de Cambó sobre la qüestió Catalunya-Espanya queda més ben resumida que en qualsevol altre lloc en aquesta frase que Cambó digué a Santiago Alba i que ell mateix transcriu en les seves memòries: “Jo no veig l'autonomia de Catalunya més que instaurada per un govern amic i protegida per l'exèrcit, la Guàrdia Civil i les forces d'ordre públic castellanes”.¹⁷

A més, Cambó és un monàrquic fins a un nivell gairebé incompreensible, ja que un demòcrata com ell podia haver estat més obert a la possibilitat de la República. Hi ha un moment en la història de Catalunya i d'Espanya en què fer caure la monarquia és un salt modernitzador i fer costat a una república no necessàriament havia de ser negatiu per a un polític liberal conservador partidari d'un sistema democràtic. No s'entén com arribà a ser tan tossut en la defensa del sistema monàrquic, si no és que aquest implicava necessàriament un ordre determinant i la completa i total integració de Catalunya a Espanya.

En aquest cas, el monarquisme era un element de matis del seu propi autonomisme, perquè l'adhesió a la institució monàrquica era d'una tal força que sembla que ho justificava tot. Tal vegada aquesta és una via d'anàlisi del pensament de Cambó que s'hauria de seguir, no només perquè ell no comprèn mai la República, no busca la República i la rebutja, sinó perquè fins i tot quan vénen mal dades amb la Guerra Civil i acabada la Guerra Civil espera que Franco instaurarà la monarquia, aquesta vegada en la persona de Don Joan. És a dir, que d'alguna manera també en l'ajuda al Movimiento Nacional hi apareix la idea del retorn a la monarquia. Un autonomista, catalanista, que vol l'autogovern per a Catalunya, però antiseparatista dins d'Espanya, d'una Espanya a més monàrquica.

El quart element del seu pensament polític és l'intervencionisme. Pensa que s'ha d'intervenir en la política espanyola, i s'ha de fer d'una manera total, si és possible en el govern; no només conspirant i fent pactes des de les Corts sinó participant en el govern i si és possible fins i tot com a primer ministre. Aquí hi ha un joc una mica estrany i encara difícil d'interpretar per saber si vertaderament el que volia era ser el Bismark d'Espanya. Sovint fa l'efecte que

¹⁷ *Memòries*, p. 371.

mai no volgué ser, de veritat, el Bolívar de Catalunya, però moltes vegades pensà a ser el Bismark.

La idea que la Lliga tenia de governar Catalunya i Espanya és clara en Cambó. La Lliga i Cambó volien governar Catalunya però amb la proposta d'intervenció a Espanya. Hi ha de veritat la voluntat de col·laborar en el govern d'Espanya com un altre espanyol qualsevol? O el que hi ha és la voluntat de governar Espanya des de la força de Catalunya, des de Catalunya i amb els criteris de la Lliga? És evident que és la segona raó, i això és el que ens dóna a entendre la famosa entrevista entre Alfons XIII i Cambó en què el Rei li ofereix ser primer ministre i Cambó no accepta. Només tenim la versió d'ell, però explica que no va acceptar per no traïr Catalunya i, per tant, perquè el Rei no hauria acceptat les seves condicions. Si ens els creiem, això dóna a entendre que el seu pensament polític era anar a governar a Madrid en tot cas i governar-hi des de l'òptica de la burgesia catalana, amb la idea de dir: s'ha acabat que Castella governi Espanya, qui ho farà a partir d'ara és Catalunya, amb criteris catalans, amb el pensament polític de la Lliga per endavant i l'ambició d'anar a Espanya a canviar les coses, a canviar una inèrcia històrica retardatària, a catalanitzar Espanya.¹⁸

No va poder ser: probablement, igual que la idea de l'iberisme i de la inclusió de Portugal el prussianisme català era impossible. Era molt difícil per a un polític català nacionalista ser primer ministre a Espanya. La història ens recorda, en temps de la Primera República, que Pi i Margall va ser primer ministre; Estanislau Figueras, també, i tota una colla de catalans van formar part dels ministeris de la Primera República, que van fracassar. Però aquella gent no intentaven governar Espanya amb criteris de Catalunya, intentaven governar Espanya amb criteris republicans federals, que era una altra història. En tot cas, van fracassar i no hi ha hagut mai un primer ministre català en el govern d'Espanya.

Probablement, el problema és que el mínim que s'ha de demanar a un president d'un govern espanyol és que, encara que no faci nacionalisme espanyol, governi per a tothom i sense privilegis per a uns o els altres. Governar l'Estat Espanyol des de l'òptica nacionalista catalana no sembla possible en els seus propis termes. Ni llavors ni ara.

Han anat fracassant, un rere l'altre, tots els seus projectes, sense voler

¹⁸ *Memòries*, p. 371.

comprendre, però, la raó de fons d'aquests fracassos. No es podia ser alhora tantes coses: l'amic dels dinàstics i el gran reformador; el gran democratitzador de la política i el reaccionari social; el catalanista unitari i el dirigent de la burgesia catalana; estar contra Madrid i participar en el govern; voler ser un gran polític espanyol i el primer líder del catalanisme polític. Cambó jugà a tot i fracassà: "La meua política de crear un moviment d'unitat catalana perquè Catalunya es presentés amb la màxima força a Madrid havia fracassat. Els meus esforços per aconseguir a Madrid un ambient favorable a les aspiracions catalanes també havien fracassat".¹⁹

La seva concepció no era vertaderament renovadora en un sentit d'aprofundiment democràtic del sistema, sinó de substitució d'un sistema per un altre i tal vegada de substitució de l'elit dominant, de les persones dins el mateix sistema. Era la seva visió, i la que va provocar el taticisme constant que al final el deixà apartat. Ell es considerà molt superior als altres i se sentí desaprofitat i incomprès. Les seves memòries reflecteixen aquest sentiment de supèrbia.

En l'actitud de Cambó després de la mort de Prat de la Riba hi ha dues coses clares: per una banda, l'esslavissament a la dreta; per l'altra, participar més intensament en els afers d'Espanya. En els articles posteriors a l'any 1917 a *La Veu de Catalunya* ja es veu clarament definida una presa de posició marcada a la dreta. Aquell catalanisme més petitburgès o aquell populisme obre-rista que havien caracteritzat abans Cambó es difuminen per anar a un procés diferent, un procés molt i molt cooperatiu amb la dreta de la resta de l'Estat. És clar que durant aquest temps Cambó es decanta per la col·laboració i la participació en el govern d'Espanya, i és així com, primer en un gabinet de coalició presidit per Antoni Maura, és ministre de Foment des del 21 de març fins al mes de novembre. Això li permet publicar el seu estudi sobre *Elementos para el estudio del programa ferroviario en España*.

MILIONARI I MECENES

Aquests anys, just des del 1918 fins al 1922, es dedica a més a les finances i al seu enriquiment. En la història de Cambó hi ha un element sorprenent: és un home que passa de ser pobre a ser ric, de modest passant del

¹⁹ *Memòries*, p. 366.

despatx d'advocat de Verdaguer i Callís a multimilionari que assoleix un nom extraordinari en les finances internacionals. Com s'ho fa, això? Tenim el que ell ens explica en les seves memòries, però és evident que, pel que diu també en les memòries, allò que farà que Cambó acabi sent un home immensament ric és la política. És a través dels coneixements que li dona la política, dels primers diners que guanya a l'empara de la política i dels grans contactes que li ofereix la política, que esdevé una figura de les finances i ràpidament s'enriqueix enormement.

Algun dia algú ens podrà explicar amb detall com entra en contacte amb els alemanys i com es fa defensor de sectors financers alemanys; després haurem de veure la seva relació empresarial amb la construcció del ferrocarril i, fonamentalment i més endavant, amb la qüestió de l'electrificació, quan passa a ser un home bàsic en l'explotació de les elèctriques. El 1920 es constitueix la gran companyia financera CHADE, amb Cambó de president del consell d'administració. La nova empresa està lligada a grans multinacionals i fa que a partir d'aquest moment la fortuna de Cambó tingui un increment insospitat. De totes maneres, l'any 1920 ja és un home ric. És quan decideix comprar el famós iot *Catalonia*. Aquells anys, per comprar-se un iot era necessari tenir una fortuna. Ell la tenia.²⁰

Són anys també de problemes en el partit. Hi ha l'escissió d'Acció Catalana, que deixa fora de la Lliga un grup d'intel·lectuals important. Té encara un atemptat al sud d'Espanya. Té una topada famosa amb De la Cierva, a causa de problemes amb el Banc de Catalunya, i tot el govern ha de dimidir. Té una vida tremenda, intensa, de preocupacions, però, en canvi, els negocis li van molt bé, i això li permet dedicar-se a la seva obra d'institucions culturals.

Aquests projectes filantròpics són normalment portats per un gran amic i auxiliar essencial de Cambó, Joan Estelrich. Serà un col·laborador molt important en la seva obra política i cultural. En aquesta etapa s'inicia el que seria un sistema en l'actuació de Cambó. Per una banda, la dedicació als negocis, a les seves obligacions en el camp financer internacional; per una altra, el seu treball de mecenes.

Abandona una mica la política (mai no ho fa del tot); passa temporades en viatges de plaer i de negocis arreu del món, viatges llargs, a vegades molt llargs. Sense anar més lluny, podem anotar els viatges següents: Londres i

²⁰ *Memòries*, p. 320-324.

Alemanya, de jovenet; Noruega o Spitzberguen, el 1910. Després de molts viatges a França, Alemanya i Itàlia, el 1921 fa el primer viatge en el iot *Catalonia*, al Bàltic; el segon des de París, baixant per la costa francesa fins al nord d'Espanya, fins a Galícia, Portugal i el sud d'Espanya. El tercer va ser per la Mediterrània, l'Adriàtic, Grècia, Istanbul, Constantinoble i part d'allò que anomenem l'Àsia Menor. El quart viatge amb el iot va ser a Egipte i l'ascensió al Nil. El cinquè va ser des de Venècia fins a Corfú, Tirana, és a dir, va fer la costa adriàtica fins a Grècia, les illes gregues i després, agafant el Mediterrani, va anar a Trípoli fins a Antioquia, Anatòlia, Rodes, etc. I aquest no va pas ser l'últim, perquè aquest resum s'acaba als anys trenta, mentre que el tenim viatjant a la Polinèsia els anys, per exemple, de la Guerra Civil Espanyola.

Contínuament viatja, de tal manera que la desaparició de Cambó quan se n'anava de viatge acabava sent també un fet polític. De tant en tant, desapareix, normalment quan hi ha un desastre, quan les coses no li van bé, després d'una pèrdua electoral, després d'una batalla política, després de sortir del govern, per exemple, els anys vint i durant la Dictadura de Primo de Rivera o després de perdre les eleccions del Front Popular. A partir dels anys 20, hi ha un altre vessant que l'apassiona tant com el polític, el financer i econòmic lligat al mecenatge de la cultura, l'art, el patrimoni, al qual es lliura amb cos i ànima durant molts anys, com hem dit.

Cambó aprofitarà els anys de la Dictadura de Primo de Rivera per escriure sobre el feixisme, per exemple. L'any 1925 escriu un llibre en el qual no amagava algun interès per aquest moviment, encara que no l'assumia plenament i, més tard, el criticarà durament. El seu gran prestigi internacional com a home de finances fa que el nomenin, el 1926, membre del Comitè Preparatori de la Cooperació Econòmica Internacional de la Societat de Nacions, que té un pes important en les finances mundials. També durant aquests anys s'oposa d'una manera violenta, d'una manera gairebé sorprenent, a Francesc Macià i al seu moviment separatista català o a l'intent d'internacionalitzar el moviment separatista català de Macià. Cambó el desacredita internacionalment, l'ataca brutalment per si no havia quedat clar que ell en tot cas estaria sempre en posicions no independentistes. La idea de Cambó sobre el separatisme és clara: "Com que jo era un home fort, mai no vaig caure en la feblesa separatista, fruit d'inconsciència o expressió notòria d'un complex d'inferioritat".²¹

²¹ *Memòries*, p. 369.

Per aquells temps, Cambó té un problema personal que li crearà realment una situació difícil. Un parlamentari com ell, gran orador, l'home dels discursos de bona veu, té un càncer a la gola. Li han d'extirpar, entre altres, una corda vocal i té una veu ronca; mai més no es recuperarà. Més endavant, quan serà diputat al Parlament espanyol només parlarà gràcies a micròfons i encara amb dificultat. El fet és que cap al final de la Dictadura de Primo de Rivera, prop dels anys trenta, és atacat per aquesta malaltia, que el destrossa. I a més, durant molt de temps, l'opinió dels metges i d'ell mateix és que no se'n sortirà: un càncer en aquell temps era terrible. Li fan una operació gravíssima, però se'n surt i d'una manera bastant sorprenent es recupera. Li van poder extirpar el càncer.²²

LA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL

Això farà que tardi a reincorporar-se a la Lliga, encara que ho fa i amb una gran potència, i publica aquell mateix any, el 1930, el llibre *Per la concòrdia*, que és un llibre molt definidor de Cambó, en el qual demana una sortida de la dictadura pacífica, democràtica i unitària i defensa l'autonomia per a Catalunya. En aquest llibre s'hi defineix la idea de l'iberisme, d'un iberisme sota la corona espanyola, per tant, un projecte monàrquic, explícitament anti-repúblicà i també antiseparatista. Defensa l'autonomia de Catalunya però no cap altre tipus de vel·leïtat o d'aventura separatista.

A través d'ell, que era el cap indiscutible de la Lliga, aquest partit proclama d'una manera definitiva la seva adhesió a la monarquia en un moment en què el republicanisme va creixent i creixent i les forces republicanes comencen a tenir una força que no havien tingut mai. Encara l'any 1931, Cambó intenta a Madrid fomentar la formació d'un grup polític espanyol, el Partit del Centre Constitucional, amb la col·laboració de Maura, el seu gran amic. Però el partit no arribà a organitzar-se, tenint en compte que el primer d'abril, a través d'unes eleccions municipals, queia la monarquia i s'instaurava la República.

La Lliga i Cambó van considerar un desastre la proclamació de la República. Em sembla que es pot dir que Cambó no va entendre mai la

²² *Memòries*, p. 430-432.

República, ni la idea de república ni la República Espanyola. Com que no la volia, no la va assumir, no la va poder entendre, per això es va disposar a acatar el nou règim però d'una manera molt crítica. La Lliga i Cambó van col·laborar en la preparació de l'Estatut d'Autonomia, que més tard, el 1932, seria aprovat per les Corts Espanyoles però amb una redacció molt justa, estreta, retallada, de l'Estatut de Núria de 1931.

Va ser pels volts d'aquell temps que la Lliga, sent-ne Cambó secretari, va passar de dir-se Lliga Regionalista a dir-se Lliga Catalana. L'any 1933, en què les dretes van guanyar les eleccions, va ser diputat a les Corts Espanyoles, i des d'aquesta posició de diputat Cambó va mostrar-se obertament combatent contra l'esquerra catalana davant les Corts i més de quatre vegades es va oposar a la política de la Generalitat, per exemple, en la qüestió de la Llei de contractes de conreu. Cambó la va combatre amb un acte que ha estat considerat per molts com un acte de traïció al catalanisme. Cambó no va acceptar una de les lleis fonamentals de la Generalitat tot i que havia estat la màxima representació de la sobirania del poble de Catalunya qui l'havia dictaminat. Va tenir un reflex clarament conservador, un trencament de classe, i per damunt de si era la voluntat majoritària dels catalans o no, de si era una qüestió de dimensió social progressista, ell va reaccionar, com la dreta espanyola i espanyolista, contra aquesta llei.

No diguem ja la duresa de Cambó en les sessions de les Corts que van seguir als fets d'octubre de 1934. Va ser duríssim. Es revelà el Cambó agre, crític de la República. No trobant gairebé res bé del que es feia en la República, barallant-se amb tota l'esquerra, amb el centre i la dreta espanyola, és evident que demostrava fins a quin punt en el fons aquella República el marginava, li impedia imposar la seva hegemonia, l'hegemonia de la Lliga, aquell sistema que, a més a més, tampoc no es mostrava tan favorable als drets nacionals de Catalunya. Apareixia el Cambó ressentit, reaccionari, que acabaria ajudant el moviment militar, que arribaria d'Àfrica.²³

Es va presentar a les eleccions de febrer de 1936, però va ser derrotat i pràcticament desapareixia de la política activa pública. Se'n va anar a fer un gran viatge. La guerra el va sorprendre en aquest viatge i ja no tornà mai més a Catalunya. Instal·là la seva residència a l'Argentina i, quan estava a punt de tornar, el 1947, amb una certa il·lusió de començar a construir coses (i quan

²³ *Memòries*, p. 449-473 i 475-484.

dic il·lusió ho dic perquè justament eren il·lusòries algunes de les coses que ell es plantejava, com per exemple ressuscitar els Jocs Florals), no va poder fer-ho perquè preparava el viatge quan el va sobtar la mort, el 1947.

El drama més important de la vida de Cambó és, sense cap mena de dubte, la Guerra Civil Espanyola. I és la que marcarà el punt negre de la seva biografia, perquè Cambó, portat per la seva pròpia ideologia reaccionària, va donar suport a l'alçament feixista espanyol que representava la fi de l'etapa autonòmica per a Catalunya i que representaria més tard un autèntic intent de genocidi del nostre poble.

LA LÒGICA IMPECABLE DE LA DRETA

Per què va acabar Cambó ajudant Franco? Un cop d'ull a la seva biografia ja dona algunes idees. Com ha assenyalat el professor Jordi Casassas, Cambó és un polític modern, que aporta idees noves i representa una aportació interessant fins a l'any 1917 o 1918. Fins a aquells anys durà l'etapa de creativitat d'un home que de molt jove net s'apassionà per la política, es formà, se'n va anar a estudiar, per exemple, el sistema liberal anglès, i al costat d'una altra gran personalitat, Prat de la Riba, posà en marxa la màquina política d'un partit, la Lliga, que és el partit que posarà fi al vell ancorament caciquil i retrògrad de la burgesia catalana. Cambó, juntament amb Prat de la Riba, farà dues coses. Primer, plantarà cara a la burgesia catalana amb un partit modern i li demostrarà que no està a l'altura d'una revolució burgesa com la que s'està fent arreu, ni de les necessitats d'una democràcia industrial; que no es pot seguir fiant dels vells partits dinàstics espanyols, que no pot mantenir l'aliança amb l'oligarquia centralista espanyola, i muntarà el partit que serà hegemònic, el partit en el qual s'anirà reconeixent cada vegada més la dreta catalana, els sectors conservadors i una part de la petita burgesia. Va muntar, per tant, l'instrument polític per treure la burgesia catalana d'aquella carrincloneria, d'aquella situació regressiva.

I no tan sols crea aquest instrument polític, sinó que, a més a més, els dona una doctrina, un discurs, un ideal, els recorda que són catalans, que Catalunya existeix, que sobre la idea de Catalunya es pot edificar una política i es pot plantejar una alternativa de poder a la política de Madrid. Una manera de pensar, de fer, que és convenient als interessos del conjunt de Catalunya i molt especialment de la classe burgesa i industrial. Els dona, doncs, un pro-

jecte, i uns objectius polítics, i això, naturalment, és prou extraordinari en una etapa en què a Espanya encara domina el latifundisme i el monarquisme ranci.

Però això ho fa durant el temps que va des de la creació de la Lliga (1901) fins poc després de l'any 1918 o 1919. Després, el discurs nou, les idees noves s'esvaeixen. Cambó passa a un pragmatisme polític molt evident, el pragmatisme intervencionista, de la participació en els governs d'Espanya. Participa personalment en els governs d'Espanya i es prepara per governar Espanya. Tothom sap que aquesta és una idea perseguida pel mateix Cambó; és evident que no en té prou de ser ministre. A partir d'aquest moment, com ha explicat el professor Casassas, perd el fil del que era nou, del que era fresc, del que eren idees renovadores en la política de Catalunya i d'Espanya.

Si hagués volgut seguir sent un polític modern, cada vegada més modern, i si hagués volgut fer la política del seu temps, probablement a Cambó li hauria tocat ser el gran republicà de la dreta catalana, perquè en aquella etapa el que estava caient era el vell edifici de la monarquia, el sistema monàrquic que apareix com a representatiu del passat, del caciquisme, de l'alternança, de la democràcia tutelada.

En aquell moment, en què és evident que alguna cosa important ha de canviar a Espanya, ell no proposa res més que la bona gestió de certes idees que poden ser noves, com demostra quan és ministre, però en definitiva defensa el perllongament del vell sistema de la restauració quan aquest sistema està en crisi. Una crisi tan gran com la que representarà el cop d'estat de Primo de Rivera. Naturalment, Cambó no està d'acord amb Primo de Rivera, tot i que més endavant el felicitarà per les victòries a l'Àfrica i se li posarà bé. Però no hi vol participar i les ordres que rep la Lliga de part de Cambó són de no participar-hi.

Cambó no entén de cap manera, ni per la dreta ni per l'esquerra, que s'ha acabat el sistema de la restauració i que s'ha d'anar a una altra cosa. La dreta cega, centralista, espanyola, de sempre, promou un cop d'estat militar, el de Primo de Rivera, i un sistema corporativista que ja li va bé, més o menys acceptat per la dreta catalana perquè es tracta d'un sistema d'ordre, repressiu del moviment obrer encara que ha significat la desaparició de la Mancomunitat. Però Cambó tampoc no està amb Primo de Rivera, encara que hagués mostrat algun cop simpaties pels règims corporativistes. Per altra banda, el que fa l'oposició no li agrada tampoc, tant el que es refereix a les llibertats de Catalunya (ja hem dit abans com bescantava Macià), com el que demanen els republicans que volen canviar el règim i passar a una república democràtica. Tampoc els entén, també els combat. És un home arrossegat pel seu conservadorisme irreversible, lligat a la sort de la dreta pura i simple.

És curiós el cas de Cambó, un home que en els anys de plenitud perd aquell element extraordinari de polític lúcid i innovador que havia tingut quan era jove. Potser tota aquesta etapa és molt dura per a ell; acostumat a guanyar eleccions, a ser una figura, ara passa a un segon pla, perd protagonisme. Veu com Macià, que havia combatut, és el primer president de la Generalitat. I més tard, un home que menyspreava totalment, Companys, és el segon president de la Generalitat. Per un Cambó que havia somiat l'autonomia de Catalunya, que havia imaginat mil vegades que un dia ell podria ser president d'aquesta autonomia, veure com justament els seus adversaris són els protagonistes principals de la nova etapa històrica el situa en una actitud de tristor i de despit que de vegades apareix, com demostren molt fidelment les seves memòries. Era presoner d'una lògica, la de la dreta, que ell havia escollit i defensat de jove, de madur i durant els anys trenta. Farà el mateix que féu la dreta.

Cambó no ha entès la República i, a més, la revolució l'ha espantat. S'ha espantat arran dels excessos de la Catalunya revolucionària; ell, que ja havia sofert diversos atemptats, sap ben aviat que molts amics seus han estat morts i d'altres han estat perseguits a partir de juliol del 1936 i s'ho pren veritablement com una qüestió de vida o mort. Tot el que ha passat a Catalunya aquests anys, el 32, el 33, l'octubre del 34 i l'adveniment del feixisme que es palpa, les eleccions del Front Popular en què ell és a l'altra costat i perd el seu escó; tot això el situa davant del dilema d'ajudar una República que ell no ha acceptat mai, ajudar uns republicans amb qui ha tingut grans debats i encara haver d'acceptar i contemporitzar amb les milícies antifeixistes, la FAI, el POUM, els comunistes, tots els que s'han fet els amos de Catalunya, o ajudar l'alçament del general Franco. Cambó no ho dubta, es posa al costat de Franco i li organitza el servei d'informació més important de l'exterior amb què podria comptar el futur dictador.²⁴

UNA HISTÒRIA PER REVISAR

Cambó era conscient que estava ajudant un home que intentaria el genocidi del nostre país? Probablement no n'era conscient, i això disculparia en part la gra-

²⁴ Borja de Riquer explica amb precisió i solidesa l'actitud de Cambó durant la Guerra Civil i interpreta correctament, a parer nostre, les contradiccions cambonianes a *L'últim Cambó (1936-1947)*. Eumo, 1986.

vetat de la decisió. De totes maneres, és evident que ell va fer una opció no democràtica, de classe. És impossible no tenir en compte que, mentre afusellaven Carrasco i Formiguera, aquells que l'afusellaven rebien diners de Cambó. És impossible sostreure's a aquesta realitat. Tot i que podem acceptar el veredict de Borja de Riquer quan diu que ell no es va imaginar mai el que passaria després. I ho demostra clarament quan veu el que passa després; es desespera i mostra la seva disconformitat amb el que està passant.

No estem parlant, per tant, d'un home que s'afegeix d'una manera entusiasta a un moviment feixista; estem parlant d'un catalanista ressentit, de dretes, que considera una prioritat foragitar de Catalunya i d'Espanya el perill roig, el perill comunista, anarquista, o com se'n vulgui dir. I pren la decisió d'ajudar el general Franco. No és possible trobar una justificació a aquesta decisió. El que hi trobem els historiadors és una explicació, sobretot ara que ha passat un cert temps, que la transició de l'antic règim, del règim de la dictadura del general Franco a la democràcia va quedant enrere i podem començar a analitzar la història de la Segona República, dels anys vint i trenta, amb una perspectiva menys polititzada, menys ideologitzada, menys pendent de la política actual, sense haver d'estar vigilant de no donar avantatges a la dictadura.

Avui, que potser els historiadors podem posar un ull més crític respecte a l'acció de comunistes, socialistes i anarquistes durant la Guerra Civil i revisar una historiografia condicionada per la dictadura; avui, potser podem també fixar més clarament el nostre ull crític en el Cambó col·laborador de Franco. Potser podem parlar ja més obertament i sense tantes hipoteques de la realitat històrica d'aquell temps que, d'alguna manera, durant el franquisme i en l'etapa de la transició no ens era possible analitzar amb profunditat perquè havíem d'evitar que els enemics de Catalunya i els enemics de la democràcia a Espanya ho convertissin en arguments per defensar el règim o la seva continuïtat.

Però ara que ja en podem parlar amb més objectivitat i sense donar instruments argumentals al discurs reaccionari, potser haurem de començar dient, sense justificar-la, que es pot comprendre la lògica històrica de Cambó, espantat i ressentit, donant suport a Franco no pas perquè Franco fes el que va fer sinó, com expressa la correspondència de Cambó, perquè pensava que Franco instauraria la monarquia, que es retiraria, que instauraria una forma democràtica, i perquè, encara que veia que l'autonomia de Catalunya era difícil de replantejar en aquelles circumstàncies, tenia projectes per al futur que, il·lusoris o no, el feien pensar que era possible avançar. Per tant, si Cambó va estar

al costat de Franco no era perquè pensés com ell, ni a favor del règim que s'instaurà. Va ser arrossegat pel seu sentit de classe, arrossegat pel conservadorisme, com tanta altra gent del nostre país, com l'Església, per exemple.

Cambó va ser un personatge excepcional, ambivalent i contradictori, com hem vist en els moments bons i els dolents. L'època que li va tocar viure va ser una època extraordinàriament canviant, però és una figura molt important de la història de Catalunya, i no parlem del catalanisme polític. Cambó fou un home de talent, de gran capacitat, com va demostrar no només en la política sinó també en els negocis, i era un home de visió, de projecte. Les aportacions que fa Cambó al país les hem assenyalat, un partit, un discurs, un projecte de recuperació política per a Catalunya però també un projecte de recuperació lingüística i cultural per a Catalunya. Un discurs per a aquella dreta caciquil i carrinclona, un discurs modern i a més autonomista. És el gran Cambó dels primers temps, el temps de l'Assemblea de Parlamentaris, de Solidaritat, de la primera Lliga.

És veritat que Cambó aviat gairebé desapareix de la política. És veritat que als anys trenta hi és però no hi és pas amb la força dirigent amb què hi havia estat abans. Per què un home com ell, quan comença a arribar a la maduresa, desapareix gairebé de l'escena política? Aquest és un misteri que ens caldrà resoldre en estudis més aprofundits. Ell ho atribueix a la malaltia del càncer: "Evidentment, aquella era la meua hora i la tasca a fer era la meua tasca, aquella per a la qual m'havia dotat Déu i jo m'havia anat preparant des de la infància. El Senyor volgué que aquell moment que justificava la meua vida coincidís amb l'aparició sobtada d'un impediment inexorable! Què hauria passat si jo hagués pogut prendre el govern efectiu d'Espanya a la caiguda de Primo de Rivera? Dificil és fer profecies, però una cosa pot dir-se amb certesa: que no hauria passat el que passà o com passà, car jo era exactament tot el contrari del general Berenguer i de l'almirall Aznar!"²⁵ Amb tota seguretat, però, la seva falta de protagonisme aquells anys no fou conseqüència només dels seus problemes de salut.

Ara, el que és sorprenent de Cambó és el seu caràcter. La lectura de les seves memòries, que són en definitiva el document més directe al qual podem anar, més enllà de l'opinió dels historiadors, ens mostra un home de caràcter, d'un egocentrisme tan marcat com jo no recordo haver trobat mai en un altre

²⁵ *Memòries*, p. 430.

polític de qui hagi llegit memòries. Arriba a fer d'ell mateix unes afirmacions, s'arriba a atribuir els mèrits amb una manca de complexos que et deixa parat. Quan a vegades diu, per exemple, "he tingut fama de dur i de malhumorat i en canvi la gent que em coneix sap que jo sóc amable, simpàtic, cordial i dolç". Continuament s'atribueix el mèrit de qualsevol campanya electoral en què va participar, s'assenyala a si mateix sovint gairebé fins al ditirambe com un gran líder, com el gran inspirador de tot, com el gran factòtum de tot, sense estalviar-se a vegades frases com ara "el que a mi se'm deu", "la quantitat de gent que em seguia"; és a dir, és un home que expressa no només un fort caràcter sinó una convicció sobre les grans excel·lències de si mateix i sense embuts explica les coses d'una manera sorprenentment autoapologètica. És una característica de la seva manera de fer les coses.²⁶

Seria interessant endinsar-nos en el seu individualisme, que el fa un solitari de petit, i en la idea que ell tingué de jove que era un home escollit. Encara que darrere d'això hi ha sempre una punta d'amargor. Amargor sobretot en aquesta segona part de la seva vida, en què l'home brillant, triomfant, desapareix i no es troba a si mateix, s'equivoca constantment i és derrotat una i altra vegada. En les memòries, a vegades llegint com expressa els grans èxits, els seus grans moments, hom endevina una punta d'amargor després de tot el que havia passat i, per tant, la necessitat de remarcar, de subratllar, els mèrits de cada moment i les grans coses que es van fer i la participació personal que hi va tenir.²⁷

Diguem, per acabar, que Cambó és un gironí universal, un gironí curiós, perquè ell fa elogis de Besalú, de la Garrotxa, de Figueres, però no li agrada Girona ni els gironins i així ho expressa: "L'ambient de Girona no m'agradava i els meus companys d'institut els trobava en general menys simpàtics i menys intel·ligents que els de Figueres [...]. Girona té un mal clima, sobretot a l'hivern, que dura sis mesos llargs: clima humit i fresc en què tan malament s'està al carrer com a casa".²⁸ Els anys que va viure a la ciutat de Girona no són anys que disfrutés gaire, tot i que reconeix la importància que tingué l'etapa que hi passà, durant la qual s'obrí a la cultura i es convertí al catalanisme:

²⁶ *Memòries*, p. 25 i 40.

²⁷ *Memòries*, p. 369 i 370, i Riquer. "Francesc Cambó; un regeneracionista...", p. 116-117.

²⁸ *Memòries*, p. 25.

“Per fortuna, vaig descobrir que a l’institut hi havia una biblioteca [...]; des de llavors passava a la biblioteca un parell d’hores diàries pel cap baix [...]. Mentre jo feia el cinquè any de batxillerat, va produir-se un esdeveniment considerable en la meua vida: vaig fer-me catalanista”.²⁹

Proposem, doncs, de revisar encara més a fons la trajectòria històrica de Cambó. Fou un gran personatge, fill natural i polític d’aquestes comarques, una figura que caldrà analitzar els anys a venir amb més profunditat, no pas per defensar els seus postulats regionalistes, iberistes i monàrquics, que ara no tenen cap sentit, ni tampoc per bandejar la seva figura històrica dient simplement que estava al costat de Franco com un traïdor. Ni va ser un traïdor ni va ser tampoc el nacionalista modern que molts ens han volgut fer creure.

Més tard hem sentit parlar a gent dient que Cambó és el catalanisme polític i, naturalment, presentant-se com els seus successors. Cambó mateix i els seus biògrafs han recordat que molt abans que ell hi havia hagut gent com Mañé i Flaqué, com Roca i Farreras i, fonamentalment i per no anar més lluny, com Valentí Almirall. Si aquest no és en gran part el fundador del catalanisme polític, ja m’explicaran. Però hi ha un discurs segons el qual els que havien fundat el catalanisme polític eren Prat de la Riba i Cambó, és a dir, la Lliga. Segons aquest fil històric, el catalanisme polític arribaria fins a l’actual Palau de la Generalitat i tota la resta seria pur acompanyament, sense la menor importància.

No hem de dir, per tant, ni que Cambó és el catalanisme polític ni tampoc que és un traïdor. L’aportació de Riquer assenyalant el seu conservadorisme determinant, la seva modernitat limitada i la seva concepció elitista de la política i del poder, ens dóna la pauta d’una interpretació que ens permet revisar vells clixés i definir més clarament la seva obra en el temps en què la va realitzar. L’hem de saber situar exactament i intentar trobar, no pas justificació, però sí explicació del que va ser una història personal al servei de la dreta política de Catalunya i tanmateix una de les més destacables personalitats de la història de la Catalunya d’aquest segle, amb les seves grandeses i les seves misèries, que ens el fan aparèixer com un personatge extraordinari, bé que paradoxal, víctima de les seves pròpies contradiccions.

²⁹ *Memòries*, p. 26.